

Verbien johto-opin historiaa

LEENA KYTÖMÄKI *Suomen verbiderivaation kuvaaminen 1600-luvulta nykypäiviin*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 40. Turku 1992. 304 s. ISBN 951-880-830-9.

Leena Kytömäen väitöskirja kuuluu meillä yleensä vähän harrastetun mutta viime aikoina vilkastuneen kielitieteellisen oppihistorian tutkimuksen alaan. Tavoitteekseen kirjoittaja on asettanut sen selvittämisen, »miten käsitys suomen kielen verbiderivaatiosta on vähitellen muotoutunut nykyiselle eli miten verbien johtamista on käsitelty suomen kielen kuvauksissa 1600-luvulta 1900-luvulle: mitä verbijohdostyyppinä on erotettu, miten niitä on nimetty ja määritelty, mitä käytetyt nimitykset kertovat tarkastelunäkökulmista ja mitkä ovat kuvausten pääongelmat». Ei varmaan ole sattumaa, että Kytömäki tarkastelee vain verbiderivaatiota: hän on itse aikaisemmin kunnostautunut nimenomaan verbijohdon tutkijana, ja verbit näyttävät kiinnostaneen suomalaisia johto-opin tutkijoita kaikkiaan enemmän kuin nominit.

Kytömäen tutkimusaineisto on valtava: kaikki ennen 1900-lukua ilmestyneet suomen kieliopit ja huomattavimmat suomea sisältävät sanakirjat. Kielioppeja, v. 1649 ilmestyneestä Petraeuksen *Linguae Finnicae brevis institutio* -teoksesta Setälän *Suomen kielioppiin* vuodelta 1898, kertyy melkein kolmekymmentä; tuo luku ylittyikin, kun huomioon otetaan kirjoittajan noteeraamat eri painokset ja rinnakkaislaitokset. Sanakirjoista yksityiskohtaiseen tarkasteluun on otettu seitsemän. Vanhin on Schroderuksen

Lexicon Latino-Scondicum (1637) ja nuorin Lönnrotin *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja* (1866–1880). Väliin mahtuvat mm. Jusleniuksen ja Gananderin leksikot.

Yksi keskeinen ratkaisu, jonka tämäntapaisten tutkimuksen kirjoittaja joutuu heti alkuun tekemään, on se, millaisen suhteutuskehysten hän esittelemilleen vanhoille tutkimuksille valitsee. Niinä kolmenasatana vuotena, jotka Kytömäen aikaperspektiiviin kuuluvat, suomen kielen tutkimuksen tavoitteet, menetelmät ja koko tieteellinen ilmasto ovat muuttuneet useammin kuin kerran, ja niinpä olisi luontevaa yrittää suhteuttaa tutkimukset oman aikansa tarjoamiin lähtökohtiin ja tieteenihanteisiin. Vaikka Kytömäki silloin tällöin vilauttelee tämänkintsuuntaisia näkymiä, se ei ole hänen tapansa hahmottaa asioita. Kytömäki katsoo historiaa nykyajasta käsin ja suhteuttaa vanhojen grammatikkojen ajatukset viime vuosikymmenten derivaatiotutkimuksiin, joiden keskeiset näkemykset hän on tiivistänyt katsaukseksi lukuun seitsemän, »Verbiderivaation kuvaamisen näkökulmia 1900-luvulla». Katsaus on omista lähtökohdistaan erinomaisesti kirjoitettu, mutta kun ottaa huomioon, miten moninaisia tämänkin vuosisadan derivaation tutkimuksen näkökulmat ovat olleet, suhteutuskehys ei ehkä ole niin yksiselitteinen, miltä Kytömäki saa sen näyttämään. Oman aikamme käsitysten ja kuvaustekniikan määrätietoinen projisioiminen menneisyyteen voi myös synnyttää sellaisen mielikuvan, että totuus on nyttemmin löytynyt. Joka tapauksessa menettely tuntuu usein anakronistiselta.

Kytömäen tutkimus etenee vuosisata vuosisadalta ja käsittelee ensin kieliopit ja sitten sanakirjat; poikkeuksia tästä järjes-

tyksestä on 1800-lukua koskevassa esityksessä, jossa kieliopit ja sanakirjat lomittuvat kronologiseen järjestykseen. 1600-luvun esityksiä leimaa latinalähtöisyys, varsinkin kielioppeja, ja vieraat esikuvat vaikuttivat tapaan hahmottaa verbiderivaatiota aina 1800-luvun puoliväliin asti. Yllättävän selvän jäljen on vanhaan verbioppiimme painanut heprean kielioppi; siihen viitataan ainakin vielä 1850-luvulla. Suurta edistysaskelta johto-opin kokonaishahmotuksessa näyttää edustavan von Beckerin kielioppi vuodelta 1824, jossa verbijohdoksia käsitellään monesta näkökulmasta ja jossa pohditaan myös derivaation periaatekysymyksiä, Kytömäen sanoin ilmaistuna johdosyppien produktiivisuutta, johtamisen rekursiivisuutta ja johdosten idiomaattisuudesta.

Kytömäen pitkittäisleikkaukset tuovat esiin joitakin varsin mielenkiintoisia tuloksia. Yksi niistä on se, että deverbaali verbijohto on hahmottunut järjestelmäksi selvästi aikaisemmin kuin denominaali. Kytömäki on varmasti oikeassa selittäessään, että syynä on samallakin johtimella muodostettujen denominaaliverbien suurempi merkitysvariaatio: ne eivät muodosta yhtä selkeitä morfologis-semanttisia tyyppejä kuin deverbaaliverbit. Frekventatiivi- ja frekventatiivis-deminutiiveja verbiyyppejä kyettiin erottamaan jo 1600-luvulla, ja Vhaël käsittelee kieliopissaan 1733 verbioppia suhteellisen perusteellisesti. Juslenius esittää sanakirjassaan 1745 sanaston pesyeittäin; näin koko sanakirja rakentuu oikeastaan sananmuodostuksellisille periaatteille. Jusleniuksellakin frekventatiivit ovat vielä ainoa nimetty verbijohdosyyppejä, mutta kyllähän sanakirjan aineistosta kuvastuvat kaikki muutkin Jusleniuksen suomesta tuntemat tyypit, ja niitä Kytömäki esittelee melko tarkasti. Pesyeittäin ovat sanakirjansa laatineet myös Ganander ja Renvall, mutta Lönnrot järjesti aineistonsa jo puhtaaseen aakkosjärjestykseen. Laajuutensa ja mm. eräänlaisen johto-opillisen läpinäkyvyytensä ansiosta Lönnrotin sanakirja on erityisen antoisa lähde, ja se saakin Kytömäen tutkimuksessa enemmän tilaa

kuin mikään muu teos, 62 sivua. Lönnrotinhan on, kuten tunnettua, esittänyt sanakirjassaan runsaasti erilaisia kieleen vakiintumattomia mutta johdosjärjestelmän mukaisia potentiaalisia sanoja.

S. 286 Kytömäki huomauttaa, että sanakirjat tarjoavat johto-opin tutkijalle yleensä runsaamman materiaalin kuin kieliopit, joissa johdoskategorioita luonnehditaan tavallisesti muutaman esimerkkisanan varassa. Se on tietenkin totta. Mutta ehkä lukijan huomiota olisi kannattanut kiinnittää myös siihen, että tapa, jolla sanakirjat esittelevät johdosjärjestelmää, on kokonaan toinen kuin se, jota kieliopit noudattavat (ellei huomioon oteta sanakirjojen johdantoja, joissa usein on eksplisiittisiä sananmuodostusta koskevia huomautuksia). Minulle on epäselvää, miten sanakirjan voi sanoa *k u v a v a n* derivaatiota, ellei se vähintään kategorioi johdosyyppejä nimillä ja mieluummin vielä sano jotakin niiden suhteista. Kytömäki on tehnyt sanakirjoja koskevat päätelmänsä lähinnä tutkimalla niiden koostamisperiaatteita, johdosten merkityksen selityksiä jne., mutta niin syntyvä johto-opillinen kuvaus on tietysti aivan toisessa asemassa kuin sellainen, joka eksplisiittisesti esitetään lähteessä itsessään. Ehkä eron voi vähän karkeistaen sanoa niinkin, että kielioppi kuvaa, sanakirja kuvastaa.

Vanhimpien sanakirjojen luonteeseen kuuluu, että tutkija voi onnistua paljastamaan niistä sellaisiakin periaatteita, jotka eivät kuvasta kielen rakennetta. Esimerkin tarjoaa Jusleniuksen sanakirja. Jusleniuksella on tapana mainita verbeistä myös niiden passiivimuodot (esim. *ahkeroitán, aiwas-tetan, condatan* jne.), mutta *u-*, *y-*johtimisista verbeistä (esim. *ahwoitun, ahdistun, ajetun*) hän ei niitä yleensä esitä. Jusleniuksen tavoitteena näyttäisi siis olleen esittää passiiviverbit ja passiivimuodot komplementaarissa distribuutiossa – olisiko se vastannut hänen käsitystään siitä, millaista suomen kielen pitäisi tässä suhteessa olla? Tämä osoittaa myös, että johdon ja taivutuksen raja ei Jusleniuksella kulkenut samassa kohtaa kuin nykygrammaattikoilla. Passiivimuotojen mainitseminen sanakirjas-

sa ei sinänsä ollut 1700-luvulla outoa; niin teki myös Ganander.

1700-luvulla suomen kielen tutkimus ei kaikkiaan ollut erityisen vilkasta, syynä suomen kielen aseman heikkeneminen yleensä. Painettuna ilmestyi vain yksi kieloppi (Vhaëlin) ja yksi sanakirja (Jusleniuksen); Gananderin suuri *Nytt Finskt Lexicon* jäi painamatta. Suomen kielen uusi nousu alkoi vasta seuraavalla vuosisadalla. 1800-luvulla ilmestyi kolmattakymmentä suomen kieliooppia ja useita sanakirjoja. Merkkipaaluja suomen johto-opinkin kehityksen kannalta olivat mm. von Beckerin (1824), Renvallin (1840), Genetzin (1881) ja Setälän (1898) kieliopit. Sanakirjoista on ennen muita mainittava Lönnrotin suuri *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja I–II* (1866–1880). Oma mielenkiintonsa on ensimmäisellä suomeksi julkaistulla kielioopilla, joka oli H. K. Koranerin *Suomalainen Kieli-Oppi, kowlujen tarpe'eksi. Ensimmäinen Osa Ruotsalaisen Esi-puheen kanssa Opettajalle* v. 1845. Vaikka teos ei Kytömäen mukaan olekaan oppihistoriallisesti mielenkiintoinen, se herättää nykylukijan ihastusta termistöllään: verbien eri »muotoja» ovat mm. »wirutus- eli olelewa muoto» (*surwoella, kajwella, kajwatella*), »oleksiwa muoto» (*pureksia*) ja »oleksentelewa muoto» (*pureksella, pureksennella* – nämä voidaan tulkita myös »olelewaksi» muodoksi). »Äkkiäsyiden lausukat» eli momentaani-verbis jakaantuvat kahteen merkitysluokkaan, jotka ilmaisevat »pysähtywää species-tä» (esim. *potkajsen, nykäjsen*) ja »pikkarajsuutta» (*liikahtaa, nawrahtaa*). Erillisiä verbien johto-opin tutkimuksia on laadittu vasta tällä vuosisadalla.

Leena Kytömäen väitöskirja on ensimmäinen pitkittäisleikkaus suomen kielen johto-opin tutkimuksesta; siinä mielessä se rinnastuu Kalevi Wiikin *Suomen morfofonologian historiaan*. Suomen ja sen sukukielten yleistä tutkimushistoriaa esittelee Mikko Korhosen *Finno-ugrian Language Studies in Finland 1828–1918* (otsikon vuosiluvuista huolimatta siinä käsitellään myös kaikkien vanhinta tutkimushistoriaa). Yhdessä

nämä teokset piirtävät kuvaa, kukin näkökulmastaan, suomen kielen tutkimuksen koko kaaresta, varhaisimmista ajoista lähelle nykypäivää. Kytömäen erinomainen johto-opin tuntemus kuvastuu hänen teoksensa kaikista jaksoista. Mitä tulee esittämiini huomautuksiin ja toivomuksiin, niin suureksi osaksi kyse on makuasioista: hevononkin voidaan piirtää monella eri tavalla. Yksikään suomen johto-opin tutkija ei voi tätä teosta hevin ohittaa, yhtä vähän muuten kuin Kytömäen v. 1977 ilmestynyttä suomen verbinjohto-oppia käsittelevää liseniaatintyötäkään, joka on valitettavasti jäänyt painamatta. Muillekin suomen kielen tutkijoille ja tutkimuksesta kiinnostuneille *Suomen verbiderivaation kuvaaminen 1600-luvulta nykypäiviin* tarjoaa asiantuntevasti opastetun retken kieliooppien, sanakirjojen ja johdosten maailmaan.

TAPANI LEHTINEN

Suomen murteiden *kin-* ja *kAAn-*liitteiden variaatiot

MATTI MÄKELÄ *Suomen murteiden kin ja kaan, kään -liitteet. Morfologia ja leksikko*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 591. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1993. 272 s. ISBN 951-717-758-5.

Matti Mäkelän tutkimuksen kohteena ovat suomen murteiden *kin-* ja *kaan-, kään-*liitepartikkelien morfologiset ja leksikaaliset ominaispiirteet. Kysymys on siitä, millaista äänteellistä variaatiota näihin liitteisiin eri murteissa sisältyy (esim. *sekin, seki, sekkii, sekki, sekih, sehi; minäkin, minnäi, minnäi, minähi* jne.), ja toisaalta siitä, millaisia kiinteitä yhtymiä niiden avulla muodostetaan (esim. *jokin, jokseenkin, ainakin, etenkin, tietenkin; mikään, koskaan, ollenkaan, moksiskaan* jne.). Tutkimus kohdistuu ennen muuta murteisiin, mutta kiintei-